

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Средняя общеобразовательная школа с. Аянгаты Барун-Хемчикского кожууна Республики Тыва».

«Согласована»

Заместителем директора по УВР

Ооржак Е.С.

«26» 08 2023г

«Утверждена»

Директором МБОУ СОШ

с. Аянгаты

Шокар О.Б.

Приказ № 48

От «26» 08 2023г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по родной (тувинской) литературе

(наименование учебного предмета, курса, дисциплины)

8
(класс)

Уровень образования: основное общее образование

Количество часов год 68, в неделю: 2

Уровень: базовый

Учитель: Монгуш Долаана Андреевна

Программа составлена на основе Федерального закона от 29.12.2012г № 273 ФЗ «Об образовании в РФ», требований к результатам освоения федеральной образовательной программы основного общего образования ОФКС-тин негелделеринге дууштур «Кол нинити өөредилгениң 5-9 класстарыңа «Төрзөн (тыва) чогаал» эртеминин чижек өөредилге программасы»

Учебник: М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак «Тыва чогаал. 8 класс». Кызыл-2022, 304а

2023-2024
(учебный год)

ТАЙЫЛБЫР СӨС

8-ки класстын төрөөн чогаал эртемнин өөрөдилге-методиктиг комплекизинге хамааржыр ажилчын программаны «Кол ниитиөөрөдилгениң 5–9 класстарынга «Төрөөн (тыва) чогаал» эртемнин чижек өөрөдилге программасынга» (улаштыр – Программа) даянып, 8 класстың «Төрөөн чогаал» өөрөдилге номнунга дүүштүр кылдырган.

Өөрөдилгениң Федералдыг күрүне стандартызының (улаштыр – ӨФКС) «Родной язык и родная литература» деп өөрөдилге кезээнде киирген «Төрөөн чогаал» эртемин шингээткениниң түңнелдерин кичээнгейге алган. Программада Россия Федерациязының хамаатызының мөзү-шынар сайзыралынга болгаш кижизидилгезинге хамаарышкан Концепциясында айыттырган чүүлдерни болгаш Тыва Республиканың регионалдыг, этнокультурлуг онзагайларын, ол ышкаш Россия чоннарының хамааты ниитилелинге хамаарышкан эп-сеткил каттыштырылгазы, культуралар аразында чөптүг харылзаа тургузар сорулгаларының бүгү байдалдарын барымдаага ап, өөренип көргөн.

Чижек Программаның кол таваа кылдыр дараазында хоойлу, доктаал, саавырлар алдырган:

–Конституция Российской Федерации (с изменениями на 01.07.2020 г.) ст. 26;

–Федеральный закон от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;

–Федеральный закон от 03.08.2018 г. № 317-ФЗ «О внесении изменений в статьи 11 и 14 Федерального закона «Об образовании в Российской Федерации»;

Приказ Министерства образования и науки РФ от 17 декабря 2010 г. № 1897 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (в редакции

приказа Минобрнауки России от 31 декабря 2015 г. № 1577);

–Конституция Республики Тыва (с изменениями на 12.04.2019 г.) ст.5, 24;

–Закон ВХ-I «О языках в Республике Тыва» от 31.12.2003 г. № 462 (с изменениями на 12.04.2019 г.);

–Закон Республики Тыва от 21.06.2014 г. № 2562 ВХ-1 «Об образовании в Республике Тыва» (с изменениями на 02.06.2019 г.).

Тыва чогаал кичээлдеринин өзээн национал литератураның алдын фондузунда кирген чогаалдар тургузуп турар.

Чечен чогаал кижиниң сагыш-сеткилиниң хөй янзы талаларын эскерип шинчилээринге, амыдыралды үнелээринге, долгандыр турар бойдуска хумагалыг, мөзү-бүдүжү чараш болурунга өөредир аргалыг база уран чүүлдүң өске-даа хевирлери дег, уругларның эстетиктиг көрүжү делгем болурун быжыглаар өөредиглиг болгаш кижизидикчи салдарлыг.

Уругларның делегей көрүүшкүнүн делгемчидип, эстетиктиг негелделерин хандырып, хамааты туружун хевирлевишаан, бодунга болгаш ниитилел долгандыр хүрээлелге чөптүг хамаарылгалыг, ханы угаап боданып амыдыраарын чогаал кижизидер.

Чечен чогаал-биле харылзаа уругларның угаап-боданыр арга-шинээн сайзырадыр. Чогаалчының делегейи, ооң чогаал бижиир аян-хөөнү-биле чоок таныштырар арганы уругларга бербишаан, чогаал чоннун амыдыралындан, улустун аас чогаалындан, орус болгаш делегейниң классиктиг литературазындан үндезинин ап турарын башкы билиндирер. Бодун долгандыр турар чүүл бүрүзүн үнелеп чурттаарын сүмелээн кандыг-даа чогаал уругнун билиин делгемчидер, делегей-биле харылзааны тудуп өөрениринге чаңчыктырар. Ук харылзаалар уругларны орус болгаш делегей литературазының шылгараңгай чогаалдары-биле чоок таныштырарынга, тыва чогаалды кожа-хелбээ чоннарның чогаалдары-биле деңнеп, чоок болгаш ылгалдыг талаларын тодарадып өөрениринге чаңчыктырар.

Амыдыралды чүгле сеткил-хөлзээшкенин хүлээп эвес, а янзы-бүрү талаларындан медреселдиги-биле сайгарып чаңчыгарын уругларга өөредири – төрөөн чогаал эртемниң сорулгазы, ынчангаш чогаалды төөгү, бойдус, философия, психология, педагогика, уран чурулга болгаш өске-даа эртемнер-биле холбаштырып, сайгарып шингээттирери дыка чугула. Ынчангаш чогаал эртемни «кижи дугайында эртем», «амыдыралдың ному», «уран-чечен шинчилел» деп адап турары анаа эвес.

Өөредилгениң «Филология» кезээнде «төрөөн (тыва) чогаал» болгаш «төрөөн (тыва) дыл» эртемнери аразында сырый холбаалыг, ук эртемни өөренигиниң түңнелинден төрөөн дылынга ынаа, хумагалы, тыва чогаалды, Тываның төөгүзүн, алдарлыг кижилерин билир арга-шинээ тодараттынар. Тыва чуртунуң ёзулуг хамаатыларын хевирлээр өөредилге болгаш кижизидилге айтырыглары ийи эртемни Тываның төөгүзү, географтыг девискээри дугайында болгаш өске-даа эртемнерни сырый холбаштырып өөрткенинден

боттаныр. Уругларның аас болгаш бижимел чугаазын байыдары, кандыг-даа байдалдарга дүүштүр чугаа культуразын сагып билири, харылзажылганың шын, чогулмчалыг талаларын ажыглап шыдаар арга, мергежилдерни шингээттирери чогаал болгаш дыл кичээлдериниң чергелешкек үндезин сорулгалары болуп турар. Ындыг болганындан чогаал дылының уран-чечен аргаларын ханы сайгартып өөредир ажылдар сөс бүрүзүнүң онзагайын эскерер, лексиктиг уткаларынга дүүштүр аас болгаш бижимел чугаага төрөөн дылының чаражын илередип билиринге, чөптүг ажыглаарынга, лингвистиктиг ханы сайгарылгалыг ажылдарны кылып өөрениринге, боданырынга уругларны чаңчыктырар, кижизидер.

ТӨРӨӨН (ТЫВА) ЛИТЕРАТУРА ЭРТЕМИН ӨӨРЕДИРИНИҢ СОЛУГАЛАРЫ

Солуга: төрөөн (тыва) чогаал эртеминге даянып, сагыш-сеткил, делегей көрүүшкүнү делгем, чаагай үзел-бодалдыг, чогаадыкчы арга-шинектиг, кижилер аразында харылзажылганың бүгү талалыг кылдыныгларын билир, бедик хамааты туруштуг кижини өөредип, кижизидип, сайзырадырынга *таарымчалыг байдалдарны тургузары*.

Солугаларын күүседириниң аргалары:

– амыдыралды бүгү талалыг онзагай көргүзөр уран чүүлдүң бир хевири болур чечен чогаалды чүгле сагыш-сеткил хайныышкыны-биле хүлээп номчуурун эвес, а номчаанын ханы сайгарып, бодунуң бодалын (туружун) бадыткалдыг тайылбырлап база өскелерниң туружун (бодалын) дыңнап, өөренип, деңнеп өөрениринге чаңчыктырары;

– чогаал, сөзүглел төрөөн чонунуң ыдыктыг үнелериниң, чаңчылчаан амыдыралының үндезинин илереткен чепсек дээрзин билиндирери;

– төрөөн (тыва) болгаш Россия чоннарының биче буурай база делегей чоннарының чогаалдарын сайгарып өөрениринге төрөөн дылдың үнезин, ооң эгээртинмес байлаан медреселдиги-биле ажыглап өөренирин билиндирер ажылдар;

– чечен чогаал авторнуң онзагай, бот-тускайлаң, уран-чечен делегейи, уран чүүлдүң бир хевири дээрзин таныштырар ажылдар;

– чогаал эстетиктиг болгаш мөзү-шынар илередир чепсек дээрзин тодарадыр ажылдар;

– тема болгаш идеяны тодарадырынга сөзүглелдинг укур-утказын, дылының уран чурумалдыг аргаларының, тургузуунуң онзагайын,

бижиттинген аянын тодарадыр ажылдар;

– тыва чогаалды өске чогаалдар-биле, уран чүүлдүн өске хевирлери-биле деңнеп сайгарар ажылдар;

– уругларның чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр ажылдар;

– класска азы бот-тускайлаң номчаан чогаалдарынга хамаа-рыштыр шүгүмчүлелдиг чүүлдерни, үнелелдерни бодунуң деңнели-биле угаап-бодап, шын чугаалап, бижип өөрениринге чаңчыктырар ажылдар;

– чогаалда чуруттунган амыдыралды бүгү талазындан өөренип көрүп, чогаал маадырларынга, хөделиишкиннеринге хамаарыштыр бодунуң хамаарылгазын, туружун илередип өөренирин хевирлээр ажылдар;

– аас болгаш бижимел ажылдарга бодалын чогаал сөзүглели-биле бадыткап, тода илередип өөредиринге угланган ажылдар;

– бижимел чугааның хевирлерин (тоожуушкун – бердинген чижекке дүүштүр сөзүглелди тургузары; угаап-сайгарары – айты-рыгларга бижимел харыы бээри; тодарадып бижири – маадырның ха-рактеристиказын тургузары) күүседип өөрениринче угланган ажылдар;

– бодунуң көрүжү-биле сөзүглел чогаадып шыдаар база чуруктарга даянып, чогаадыкчы арга, мергежилди сайзырадыр ажылдар;

– өске чоннарның ёзу-чаңчылдарын сонугарга, кижилер-биле эптиг-чөптүг харылзажылганы кижизидеринче угланган ажылдар;

– кандыг-даа чогаалдарны номчуп, амыдыралчы билиглерни шиңгээдип ап, хостуг үезин шын ажыглап өөредир ажылдар;

– чечен чогаал – чогаалчының (авторнуң) делегейи, оон амыдыралды номчукчуга таныштыларының хуу көрүжү дээрзин уругларга таныштырары, угаан-медерелинге быжыглаар ажылдар;

– номчаан чүүлүн сайгарылгалыг хүлээп ап көрүп, бодунуу-биле тайылбырлап билиринге чаңчыктырар ажылдар;

– чечен чогаалды медерелдиг, утказын ханы билип номчууру ажыктыг, өөредиглиг, кижизидилгелиг дээрзин билиндирип, бот-тускайлаң ном номчуурунга хереглелин хандырып, чаа чогаалдарны сонугарга номчуурунга кижизидер ажылдар;

– тыва дылынга, ёзу-чаңчылдарынга хумагалыг болурун кижизидер ажылдар;

– чогаалдарга болгаш уран чүүлдүн өске хевирлеринге даянып, кижизиг аажы-чаңга, хамааты бот-медерели бедик, төрөөн чуртунга шынчы чорукка кижизидер ажылдар;

– өөреникчилерниң аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр ажыл-чорудулга.

Программада төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөрениринге 68 шакты кылган.

Төрөөн (тыва) чогаал эртемин кол ниити ооредилге деннелинге шингээткенинин түннелдери:

Сагыш-сеткил делегейин хевирлээринге хөй талалыг салдарлыг төрөөн (тыва) чогаал эртемин өске эртемнер-биле холбаштырып өөредири үстүндө салдынган сорулганы чедип алырынга дээштиг. Төрөөн (тыва) чогаал эртемин өөренигинин түннелдери предметтиг, метапредметтиг база бот-тускайлаң бооп илерээр.

Бот-тускайлаң түннелдер төрөөн дылынга, черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг; хамааты бот-медерели бедик, ада-чурт төөгүзүн, культуразын үнелеп билир; номчулгага сонургалдыг, чогаадыкчы ёзу-биле боданып шыдаар; өг-бүлө, хөй-ниити база күрүнө чергелиг хоойлу-дүрүмнү сагып чоруур, сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чараш, эптиг-чөптүг аажы-чаңныг кижиниң хевирлеттингенин база төрөөн (тыва) чогаалга өөрениген билииниң деңнелин илередир.

Предметтиг түннелдер төрөөн (тыва) чогаалга өөрениген бүгү теориялыг билиглерин (чечен чогаалдың аймаан, жанрын, хевирин, ооң бижиттинген төөгүзүн, композициязының тургузуун, дылының уран чурумалдыг аргаларын дээш о.ө.) шингээткенин, уран чүүлдүң янзы-бүрү хевирлери-биле чогаалдың идеязын деңнеп, ханы сайгарып билир, чогаадыкчы арга-шинээ бедик номчукчунуң хевирлеттингенин түннелин илередир; аас болгаш бижимел чугаазы сайзыраңгай, чугааның байдалынга дүүштүр бодалдарын тода илередип шыдаар арга-шинээн тодарадыр.

Метапредметтиг түннелдер билиг шингээдирииниң бот-хуу ажыл-чорудулгазын углап-баштап, аайлап билир, ниитилелге бодун шын алдынып, бодунуң туружун, үзел-бодалын камгалап билир, өөрөдилгени төрөөн (тыва) чогаал эртеминден дашкаар шингээдиң өөренигин, тыва литератураның укталган дөстөрүн болгаш ооң төөгүзүнүн үе-чадаларының онзагай демдектерин, чогаал сайгарылгазын улустуң аас чогаалы, эрте-бурунгу түрк бижиктиң тураскаалдары, төөгү, география дээш оон-даа өске эртемнер-биле сырый харылзаалыын тодарадып, бүгү эртемнерни чергелештир шингээдиң өөренир арга, мергежилдерни билирин тодарадыр.

8 классты доозуп тура, өөреникчилернин шингээдиң кол билиглери болгаш мергежилдери

Предметтиг түннелдер

Өөреникчилер шингээдиң алыр:

– кижиниң мөзү-шынарының болгаш эстетиктиг көрүжүнүң

хевирлеттинеринге чечен чогаалдың салдарын тайылбырлап билир;

- символиктиг оворларның делгем ужур-утказын тодарадып билир;
- «Чөөн чүк», «эр сөс», тоожукчу маадыр болгаш оон-даа өске таваржы бээр билиишкиннерниң утказын сайгарып билир;

- авторнуң чогаал бижиир бот-тускайлаң аянын, дылының онзагайын билир;

- дылдың чурумалдыг аргаларының чогаал темазын болгаш идеязын тодарадырынга салдарлыын билир;

- чогаалдың аас чогаал-биле харылзаалыын, үндезинниин тодарадып билир;

- сөзүглел-биле ханы ажылдап өөренир;

- нарын, философчу уткалыг чогаалдарның идеялиг утказы-биле ажылдап билир;

- угаап боданырын сайзырадыр;

- чогаалдарда өөредиглиг чугааларның идеялиг утка илередиринге база теманы бадыткалдыг ажыдарынга салдарлыын тодарадып билир;

- чагыг, сургаал сөстөргө даянып, чиге, тода аас болгаш бижимел харыыларны берип билир;

- чогаал темазынга даянып, ханы угаадыглыг, сайгарылгалыг чугаага киржир, бодалдарын хостуг илередип билир;

- чогаалчының чогаадыкчы ажыл-ижи, амыдыралдың чидиг айтырыгларынче көрүжү, бот-хуунуң туружун илередирин билир;

- авторнуң стили, чогаалдың дылы болгаш дылдың чурумалдыг аргаларының онзагайын тодарадыр;

- чогаал жанрларынга дүүштүр оларның онзагайларын бадыткалдыг чижектер-биле тодарадып шыдаар;

- чогаалга хамаарышкан теориялыг терминнер, билииш-киннерни билир;

- символиктиг овор-хевир деп билиишкинни боттарының деңнели-биле сайгарып шыдаар;

- детальдарның, бойдус чурумалының чогаалдың идеялиг утказын тодарадырынга салдарын тодарадып билир;

- чогаалдың аас чогаалдан үндезинниг харылзаалыын билир;

- чогаалда болуушкуннарны төөгүлүг үе-биле чергелештир бодунуң билип турары-биле сайгарып билир;

- тыва дылче очулдурган чогаалдар дугайын билир;

- комментарийлиг номчулганы күүседип билир; чогаалдың

- композициязын сайгарып шыдаар;

- чогаалдың адының, эпигравының идеялиг утказын тодарадып шыдаптар;

- уран чүүлдүн бүгү хевирлери-биле чогаалды чергелештир шингээди билир;
- төрөөн чер, төрөөн дыл, чөрөөн чон дугайында чогаалдарны өөрөнгенин аайы-биле бөлүктөп, сайгарып билир;
- ава дугайында чогаалдарның идеязын амыдырал болгаш чогаалдан алган бадыткалдыг чижектерлиг сайгарып билир;
- З. А. Намзырай болгаш өске-даа херээжен чогаалчыларның чогаадыкчы ажил-чорудулгазын билир;
- мөзү-шынар темазында бижиттинген чогаалдарның өөредиглиг, кижизидилгелиг салдарын илередип билир;
- чогаал маадырларының аразында харылзаалар, чогаалда болуушкун, девискээр дугайында билигни шингээди, бот-тускайлаң ажилдап билир;
- аянның номчулганың негелдезинге дүүштүр (монолог, диалог, рольдап) номчуурун билир;
- элээдилер делегейинде, өг-бүлө болгаш ниитилелде көдүртүнүп турар чидиг социал айтырыгларга хамаарышкан чогаалдарны сайгарып, бот-хуузунун көрүжүн чиге, тода тайылбырлап билир;
- угаап-боданышкынның болгаш өске-даа угланыш-кыннарлыг бижимел ажилдарны күүседип билир;
- аудио болгаш видео хевирлерде чогаалдарны сонуургап, дыңнап, сайгарып билир;
- библиотека болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажилдап билир.

Өөреникчи шингээди ап шыдаптар аргалыг:

- кижиниң мөзү-шынарының болгаш эстетиктиг көрүжүнүн хевирлеттинеринге уран чүүлдүн бир хевири чечен чогаалдың салдарын тайылбырлап билир;
- чурттуң төөгүзү болгаш чогаалчының чогаадыкчы ажил-ижиниң аразында харылзаалыын шингээди алыр;
- литературлуг дүрүм, терминнер болгаш билишकिनерге хамаарышкан сөстөрни мөзү-шынар болгаш эстетикага дүүшкен чидиг айтырыгларны шийттирлээринге чогумчалыг ажыглаар;
- бойдус чурумалы (пейзаж) тема болгаш идея ажыдарының чепсээ дээрзин шингээди;
- новелла жанрының онзагай талаларын илередип билир, ында композиция тургузуун, дылдың чурумалдыг ажыглалының база өске-даа аргаларның чогаал маадырларының иштики делегейин билип алырынга салдарын тодарадып билир;
- тыва литератураның тургустунуп, хөгжүп эгелээн чылдарында тыва чогаалчыларның иши жанрының хевирлериниң сайзыраарынга салдарын каксы билир;
- либретто жанрының онзагайын тодарадып билир, улустуң аас чогаалының ук хевирниң сайзыраарынга ужур-дузазын билир;
- очерк жанрының онзагайын тодарадып билир, ук жанрда бижиттинген чогаалдарны билир;
- чечен чогаалдарның мөзү-шынар болгаш ниитилелде чөптүг эвес айтырыглар шийттирлээринге салдарлыын тодарадып, чогаалдарның темазын илередип билир;
- кижилер аразында янзы-бүрү харылзааларны ажыдарынга чечен чогаалдың салдарын ажыдып билир;

- мөңгө үе, сагыш-сеткилдин арыы, үе маңы дугайында угаап боданып билир;
- чогаалдарның төрүттүнгөн чылдагааннары, төөгүзү-биле ажылдап билир, херек кырында амыдыралда бар маадырларның чуртталгазы-биле таныжар;
- чоннуң амыдыралчы көрүжүн аас чогаалы, фольклор дузазы-биле тодарадып билир;
- сюжет болгаш композиция дугайында билигни билир;
- чогаал аттарының, ооң иштинде окур-хевирлерниң символиктиг ужур-утказын билир.

8-ки класстын тыва чогаалга календарь-тематиктиг планы

5	Теманың ады	наалгазы	Шаг ы	Эрттирер хүнү		Эдилг е ылга ны
				план- биле	факт	
1	ирилде кичээл. Чогаал дугайында сөс. С.Сарыг-оол "Улуг-Хемим" Шүлүглелдин темазы болгаш идеялиг утказы	Номчуур арын 3. Номчааш, эгелерниң кыска утказын чугаалаар	1	01.09.		
2	.Сарыг-оол "Улуг-Хемим" Шүлүглелде пейзажты бижип көргүскени	урук чуруур	1	01.09.		
3	.Сарыг-оол "Улуг-Хемим" Шүлүглелдин тургузуу болгаш уран-чечени	,2, 3-ку эгелерден уран-чеченин илередир	1	08.09.		
4	Т. Шүлүглел дугайында билиг	Чогаадыг «Төрээн хемим», «Хемчиим эриинге»	1	08.09.		
5	.Кюнзегеш «Дыт» Чурумалдыг аргаларны илередир. Бойдус-биле харылзаа	Чурук чуруур	1	15.09.		
6	.Кюнзегеш «Дыт» Шүлүктүн тургузуу	Доктаадыр	1	15.09.		
7	.Кюнзегеш « Чөөн чүктүн кижизи мен»	Чогаалдың тема, идеязы	1	22.09.		
8	.Кюнзегеш « Чөөн чүктүн кижизи мен»	зүндүнү шээжилээр. Чогаалдын планын бижиир	1	22.09.		
9	Монгуш Баянович Доржу «Даг эзири»	ловарь-биле ажыл. №4 арын 23	1	29.09.		
10	үрүң-оол С.С. "Ырла, Хемчик" тема, идеязы, дылының онзагайы	урумалдыг аргаларны тывар. Шүлүктүн долу сайгарылгазы	1	29.09.		
11	енин-Лопсан М.Б. "Хүттүн ужары"	ээжилээр. Айтырыгларга харыылаар арын 28	1	6.10		
12	удажы К-Э.К. "Танды кежиин"	ланын бижиир. Чогаалдың маадырларының характеристиказы	1	6.10		

13	удажы К-Э.К. "Танды кежи" Чогаалда бойдус темазы. Киж биле бойдустун тыны тудуш	Айтырыгларга харыылаар №3, 5, 7	1	13.10		
14	айсалова З.С. "Тайга ээзи"	өрээн чер-чуртунда черлер аттарының тывылганы. Черлер дугайында төөгү чугаалар дыңнап эккээр.	1	13.10		
15	дертиг "Кыры сөөгү"	ондур бижиир	1	20.10		
16	дертиг "Кыры сөөгү"	Тыва чоннуң мал-маганның сөөктеринге хамаарылгазы» деп илеткел кылыр	1	20.10		
17	амзырай З.А. "Дуруяалыг шол"	октаадыр	1	27.10		
18	.-Э. Кудажы « Тараа». Чогаалдын тема, идеязы. « Тараам турда тодуг-ла мен.. » деп эпиграфтын ужур-утказы.	араа дугайында материалдар тып эккээр.	1	27.10		
19	-Э.Кудажы "Тараа" Тоожуда ада кижинин амыдырал дээш тура-соруктуу, ажы-тол кижизидилгезинге кол ролю. Чогаалда найырал темазы.	айгарылгалыг номчулга. Чогаадыг "Тараа-амыдыралдын дозу	1	10.11		
20	оожуда уе болгаш девискээр Чогаалдын дылынын уран-чечени.	Таблица долдурар арын 51	1	10.11		
21	КДН. Немелде сайгарылга. Неверов А.С. "Аштыг-чемниг Ташкент хоорай"	6-гы класстан уланчызы) Чогаалчы дугайында дыннадыг	1	17.11		
22	.Уержаа "Ажыл"	ээжилээр	1	17.11		
23	огаадыг-үнелел "Ажыл шупту хундукелдиг"	өндүр бижиир	1	24.11		
24	ДН. Кудажы К-Э.К. "Кымыскаяктар"	омчуур.	1	24.11		
25	.Ш.Көк-оол « Самбажык» В.Ш. Көк-оолдун тыва шии чогаалын сайзырадырынга киирген үлүү.	нтернеттен допчу намдарны конспектилээр	1	01.12		

26	өк-оол В.Ш "Самбажык "Чогаалдың темазы. Үе болгаш девискээр. Самбажыктың омур-хевири, алдан-маадырларнын эрес- дидими.	омчуур арын 61-82		01.12		
27	.Көк-оол "Самбажык" маадырларнын характеристиказы, онзагайы	ииде төөгүлүг омур-хевирлер	1	08.12		
28	.Көк-оол "Самбажык" чогаалда херээжен маадырларнын онзагай чоруу	ловарь состер. Тайылбырын бээр	1	08.12		
29	.Көк-оол "Самбажык" Чогаадыг "Чоннуң килеңинден...", «Алдан- маадырлар чоннуң оолдары»	өндүр бижиир	1	15.12		
30	Сарыг-оол С.А. "Чечен биле Белекмаа" шиинин тема, идеязы	арактеристиказын төндүр бижиир	1	15.12		
31	Сарыг-оол С.А. "Чечен биле Белекмаа" шииде мөзүлүг болгаш мөзү чок маадырларның характеристиказы	зу-чаңчылдарны ушта бижиир	1	22.12		
32	арыг-оол С.А. "Чечен биле Белекмаа" накшыл темазын чырытканы.	Шииде улустун ырларынын онзагайы	1	22.12		
33	Т. Шии дугайында билиг	онспектилээр арын154	1	29.12		
34	.Үержаа "Үш чүс харлыг кырган кускуннуң чагыы" Кускуннуң символиктиг овуру	номчуур. Арын 155-161	1	29.12		
35	.Үержаа "Үш чүс харлыг кырган кускуннуң чагыы" дылының онзагайы	уран-чечен аргаларны дилээр	1	12.01.		
36	ДН Өлчей-оол М.К. "Төлөвир"	номчуур	1	12.01.		
37	ДН Өлчей-оол М.К. "Төлөвир" чогаалда көдүрттүнген айтырыглар	номчуур	1	19.01.		

38	.Б.Ховалыг "Ыдыктаан тук" Тыва литературада туризм, альпинизм темазын чырытканы.	емалыг бөлүктөрүн илередир	1	19.01.		
39	.Ховалыг «Ыдыктаан тук». Чогаалда үе болгаш девискээр. Дылының уран- чечени.	ран-чеченин сайгарар	1	26.01.		
40	.Ховалыг «Ыдыктаан тук». Маадырлар амгы үениң чырыткылары. Характеристика бээр.	йтырыгларга харыылаар арын 182 №7.	1	26.01.		
41	Т.Барымдаалыг чогаалдар дугайында билиг. КДН. Дикий Церинг "Мээн оглум Далай- лама"	омчуур арын 182 Маадырларның омур-хевирин сайгарар	1	02.02.		
42	ДН. Дикий Церинг "Мээн оглум Далай-лама"	алай-Лама дугайында дыннадыг	1	02.02.		
43	арыг-оол С.А. "Херээжен"	октаадыр	1	09.02.		
44	арыг-оол С.А. "Авамның ынак оглу"	ловарь-биле ажыл. №11 арын 186 бижип харвыылаар	1	09.02.		
45	ДН. Пушкин А.С."Тураскаал"	айгарылгалыг номчулга	1	16.02.		
46	анова Е.Т. "Иениң салым- хуузу"	айгарылгалыг номчулга	1	16.02.		
47	анова Е.Т. "Иениң салым- хуузу"	ол маадырның онзагай характеристиказы	1	01.03		
48	анова Е.Т. "Иениң салым- хуузу"	Кижиниң адының ужур- утказы деп чүл, харыылар белеткээр. легер домактар:ава, ие дугайында.	1	01.03.		
49	анова Е.Т. "Иенин салым- хуузу" «Уруунуң сылдызы»	.Тановага дыңнадыг кылыр	1	15.03		
50	аржай А.А. "Авамга чечээм" Боодал сонет	легер домактарны ушта бижиир	1	15.03		

51	аржай А.А. "Авамга чечээм" Боодал сонет	огаадыг «Ава кижиниң овур-хевيري»	1	22.03		
52	уюнгар М.М."Авамның тону" Маадырларның аажы- чаңын ушта бижиир	омчуур. Планын бижиир	1	22.03		
53	уюнгар М.М."Авамның тону"	оннар дугайында дыңнадыг	1	05.04		
54	амзырай З.А. "Авам мени манап оран"	октаадыр. Шүлүктүң тургузуун сайгарар	1	05.04		
55	Ч.Кууларның шүлүк, проза жанрларынын сайзыралынга үлүг-хуузу. Чогаалчы дугайында	Конспектилээр.	1	12.04		
56	.Куулар Шораан-салым-чол темазы. Кол маадырның овур-хевيري. Ооң прототиви	вур-хевирлерни сайгарар	1	12.04		
57	.Куулар Шораан-оон иштики делегейи, сагыш-сеткилиниң дойлууш-куннары,салым- чаяаны (детальдар)Тоожуда психологизм аргазы	ланын бижиир	1	19.04		
58	.Куулар Шораан. Тоожуда аас чогаалының салдары.Чогаалдың уран- чечени,чурумалдыг аргалар	ран-чечен аргаларны илередир	1	19.04		
59	огаадыг "Эргээ өөрөнмейн, бергээ өөрөн"	өндүр бижиир	1	26.04		
60	.Д Чамыян «Ханы дазыл» тема, идеязы. Агар-оол башкының харыысалгалыг ажылы	омчуур	1	26.04.		
61	.Д Чамыян «Ханы дазыл». Пар-оолдуң овур-хевиринге Агар-оол башкының салдары, Пар-оолдуң ачазы, соңгу иези-биле чөрүлдээлери	ашкылар коллективи. Овур-хевирлерни сайгарар	1	3.05.		
62	.Д Чамыян «Ханы дазыл» Дылының уран-чечени. чогаалдың идеялиг утказында кол маадырның сагыш-сеткилинге бойдус	Уран чеченин сайгарар	1	3.05.		

	чурумалының ужур-дузазы					
63	.Д Чамыяң «Ханы дазыл» Чогаалдың кижизидикчи ужур-дузазы	Узүндүнү чуруур	1	10.05.		
64	Чогаадыг «Башкы буянның мергежил»	Төндүр бижиир	1	10.05.		
65	ДН. Ооржак Л.Х. "Өңнүг кижи"	Номчааш, сайгарылгазын кылыр	1	17.05.		
66	овалыг А.Х-О. "Үш үнө"	Долу сайгарылга	1	17.05.		
67	ДН. Гамзатов Р.Г. "Дыл"	Шүлүктүн дылының онзагайы	1	24.05.		
68	үңнел кичээл. Сагынгырлар, тывынгырлар маргылдаазы	чогаалды номчааш, сайгарылгазын кылып алыр.	1	24.05.		

9-КУ КЛАССТЫ ДООЗУП ТУРА, ӨӨРЕНИКЧИНИҢ ШИҢГЭЭДИР КОЛ БИЛИГЛЕРИ БОЛГАШ МЕРГЕЖИЛДЕРИ

Өөреникчилер шингээдип алыр:

- тыва литератураның тывылганы болгаш сайзырап келген оруун, баштайгы тыва чогаалдарны билир;
- төрөөн чериниң төөгүзүн өөрениринге тыва литература национал болгаш делегей чергелиг культураның одаа, мөзү-шынар болгаш чаагай чаңчылдарны салгалдарга дамчыдар талазы-биле таарымчалыг арга дээрзин билир;
- чогаал теориязынга хамаарышкан өөрөнгөн терминнерин болгаш билиишкиннерин сайгарылга кылырынга чөптүг ажыглап билир;
- сөзүглелдерниң янзыларын тус-тус онзагайларынга дүүштүр билдилиг хүлээп билир, утка-хөөнүнүң ужур-утказын сайгарарынга киржиپ, маадырларның мөзү-шынарынга шын хамаарылганы, үнелелди кылып билир;
- сонuurгап турар чогаалын бот-тускайлаң шилип билир, Интернет четкизи, справочниктерни немелде медээ тып өөрениринге, кыска аннотация бижииринге чөптүг ажыглап билир;
- сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарарынга билдингир аргаларын ажыглап билир: чылдагаан-түңнел харылзааларны тодарадып билир, чогаалдың кол бодалын илередип билир, сөзүглелди кезектерге чарып билир, ат берип, план тургузуп, дылдың чурумалдыг аргаларын тодарадып билир;
- эртем-төөгүлүг, өөредилге болгаш чечен чогаалдар сөзүглелдериниң онзагайларын тодарадып, сайгарып билир, номчаан чогаалынга үнелел бижиип билир;
- бодунуң чогаадыкчы сонuurгалын сайзырадырынга сонuurгалдыг, боду чечен чогаалдар чогаадырын шенеп турар, чуруктарга даянып бодунуң көрүжү-биле сөзүглел тургузуп билир;
- библиотека фондузу, словарьлар, удуртулга литературалар болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажылдап билир;
- Орхон-Енисей бижииктериниң дугайында база бурунгу бижимел тураскаалдарның жанрын сайгарып өөренириниң эге билиглери билир;
- география, төөгү эртемнери-биле чогаалды холбап, сайгарып билир;
- руниктиг бижимелдерни очулдуруп эгелээн төөгүзү-биле таныш, деңнелгелиг сайгарылганы боттарының деңнели-биле сайгарып билир (VIII–XII вектерге хамааржыр эрте-бурунгу түрк чогаалдар);
- дашта бижииктерниң («Күлтегин») тема болгаш идеязын тодарадып билир;
- чогаалдарда чечен девискээр болгаш чечен үени илередип билир;
- лириктиг чогаалдарда риториктиг айтырыгларның чечен чогаалга хамаарыштыр салдарлыын тодарадып билир;
- чогаалдарда чагыг мотивин тодарадып билир;
- чечен чогаалдың улустуң аас чогаалы, төөгүлүг болуушкуннар, портрет,

пейзаж ажыглалдарының тема болгаш идея тодарадырынга үн алчып, каттыжып чоруурун тодарадып билир;

- шүлүглел лира-эпиктиг чогаал жанры дээрзин билир;
- тыва литературада «онегин строфазы» деп билиишкин барын

бадыткалдыг тодарадып билир;

- тоожукчунуң овурун тодаргай бижиб билир;
- чогаалдарда амы-хуунуң болгаш хөй-ниитиниң көдүргөн айтырыгларны сайгарып билир (ниитилелде мөзү-шынар, өг-бүлө айтырыглары дээш о.ө.);
- ниитилел чергелиг мөзү-шынар, чурум айтырыынга хамаарышкан чидиг айтырыгларны сайгарып шиитпирлээр;
- буддизм философиязын шингээдир, эртем-билигже чүткүлдүг тыва лама башкылар болгаш хуурактарның амыр эвес, төөгүлүг оруктарын билир;
- «ыдык», «ат-алдар» болгаш «чоннуң салым-чолу» деп билиишкиннерниң уткаларын ажыдып шыдаар.

Доозукчу шингээдиң ап шыдаптар аргалыг:

- ТАР үезиниң төөгү-литературлуг ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан кол угланыышкыннарын барымдааларга даянып, тайылбырлап билир;
- тыва литератураның укталган дөстери болгаш сайзырап келген оруктарын тодарадып билир;
- литератураның сорулгаларын билир, тыва литератураның үндөзилекчилериниң чечен чогаалдың сайзыраарынга салдарлыын билир;
- литературлуг терминнер: литературлуг маадыр, окур-хевир, тема, идея болгаш чечен чогаалда көдүртүнгөн чидиг айтырыгларны тыва литератураның сайзырап келген оруктарына барымдаалап илередип билир;
- орхон-енисей бижиктери төөгү, дыл база чогаал сайзыралының оруктарын шыгжаан делегей чергелиг үнелиг чүүл дээрзин медегер билип турар;
- Орхон-Енисей бижиктеринде тоожуушкун кезектерин тодарадып билир;
- эрте-бурунгу бижиктерде чечен үе, чечен девискээр онзагайларын илередип шыдаар;
- баллада жанрының композициязының онзагайын тодарадып билир;
- чогаалда чидиг айтырыгны, теманы тодарадып, дарлакчы аңгының овурун илередирде, дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглаанының дээштиин тайылбырлап билир;
- маадырларның сагыш-сеткил илерээшкиниге, психологтуг байдалыга даянып, чогаалдарның дылының онзагайын, авторнуң туружун тодарадып билир;
- тоожукчунуң аажы-чаңын, ооң чогаалдың идеязын илередиринге салдарлыын тодарадып билир;
- сайгарып турар айтырыгларга хамаарыштыр бодалдарын, туружун бадыткалдыг чижектерлиг аас болгаш бижимел тодаргай илередип шыдаар;
- очерк жанрының янзы-бүрү хевирлерин ылгап билир;
- литературлуг терминнер болгаш билиишкиннерни (лира-эпиктиг чогаал, баллада, шүлүглел, шүлүктээн роман) чогумчалыг,

билдилиг ажыглап билир;

- ишиде чидиг чөрүлдээни өөренип билир;
- В.Ш. Көк-оолдуң чогаалында чуртталганың үнези, ынакшыл, мөзү-шынар темазынга хамаарышкан айтырыгларны сайгарар чугаага киржип билир;
- Кызыл Армияга дуза көргүзөр хамааты туруш бедик шимчээшкинге киржип турар тыва чоннуң ниити овурун тургузуп билир;
- советболгаш тыва чогаалчыларның бижиттинген чогаалдарында найырал темазын илереткениниң онзагайын тодарадып билир;
- тодаргай үениң идеологтуг угланышыкынын чечен чогаалда чураанының онзагайын илередип билир;
- тыва литературада философчу утка-хөөннүг чогаалдарны илередип билир, «өг» болгаш «октаргай» деп билишикиннерниң аразында сырый харылзаалыын, ханы утказын тайылбырлап билир;
- монолог чугаага даянып, маадырның иштики сагыш-сеткил делегейин тодарадып билир;
- тодаргай үениң социал-төөгүлүг байдалын илередип, чоннуң чүдүлгө болгаш оон-даа өске чидиг айтырыгларын сайгарып билир;
- шүлүк жанрының чаа хевири – үштээн тывызыктарның улустуң аас чогаалы-биле холбаалыын тодарадыр;
- Э. Б. Мижиттиң «Сүбедей» деп шүлүглелинде чечен үени тодаргайлап билир;
- шүлүглелде композиция тургузугнуң онзагайын билир, авторнуң философчу угаап-бодаашкынын илередип билир;
- чечен чогаалды дыңнаарының янзы-бүрү хевирлерин күүседип билир (сөзүглелдин ужур-утказын билип, ооң кол бодалды илереткениниң онзагайын ылгап билир);
- өөредилге ному, словарьлар, библиотека болгаш Интернет-курлавырлар-биле ажылдап билир.

